

SERGEY MARKOVIÇ ŞAPŞAL *

N.A. BASKAKOV

M.S. TINFOVIÇ

(Doğumunun 100. yılına ithaf olunur)

Büyük oryantalist-Türkolog, Filolog Prof. Sergey Markoviç Şapşal 100. yılını doldurdu.

S.M. Şapşal, 1837 yılının 8 Mayıs'da Bahçesaray şehrinde Karaim ailesinde doğdu. Petersburg'daki özel liseden mezun olduktan sonra, 1894 yılında Petersburg Üniversitesi'nin Doğu Bilimleri Fakültesinde Arap-Fars-Türk Dilleri Bölümünü kazandı. Buradan 1899 yılında mezun olup V.D. Smirnov'un Türk-Tatar Folkloru kürsüsünde kaldı. 1900'lerde S.M. Şapşal İran'ın Tebriz şehrindeki, İran veliaht şahı Muhammed Ali'nin eğitim gördüğü Lukmanno okuluna gönderildi.

1909 yılında, İran'dan Petersburg'a gelir ve Petersburg Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi Türk Dili kürsüsüne başkan olarak ve aynı zamanda Dışişler Bakanlığındaki eğitim bölümüne Doğu dilleri öğretmeni olarak seçilir. Onun öğrencileri arasında o zaman S.E. Malov, F.I. Filonenko ve sonradan ünlü olan başka Türkologlar vardı.

1911 yılında şubeleri de bulunan Yakın ve Uzak Doğu'da Rus oryantalistler derneği Petersburg'da kuruldu. Bu derneğin "Doğu Külliyyatı" adlı yayın organı vardı. S.M. Şapşal, yıllar boyunca başkan yardımcısı, sonra Yakın Doğu Bölümünün başkanı ve aynı zamanda "Doğu Külliyyatı"nın ilgili bölümünde redaktör oldu. Sonradan S.M.Şapşal Doğu Bilimleri Derneği, Coğrafya Kurulu, Arkeoloji Kurulu, Doğubilimleri Bölümü ve Bilimsel Arşiv Komisyonuna aslı üye olarak seçildi.

S.M. Şapşal, Karaimlerin toplumsal hayatında etkili bir şekilde rol oynadı. 1915 yılında Kırım'da Karaim cemaatinin başkanı olarak seçildiğinde, o Evpatori'de Karaim tarihî-Etnografik Müzesi'ni ve 400 civarında kendisinin topladığı Karaimlerin tarihi, etnografi ve filolojisi kitaplarından oluşan 'Karay Birikliği' adlı Karaim Kütüphanesini açtı. (Bu kütüphanedeki kitapların yarısı şimdi SSCB Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsünün Leningrad şubesinde bulunuyor.)

1928 yılında S.M.Şapşal Polonya'ya taşınıyor. Burada Doğu Avrupa Araştırma Enstitüsü Türk Dili Profesörlüğü görevine, sonra da Vilen Üniversitesinin Profesörlüğü görevlerine tayin edilir.

Polonya'da bulunduğu zamanlarda S.M. Şapşal Polonya Oryantalistler Derneği Başkan Yardımcısı, Lvov Üniversitesinin Felsefe Doktoru ve Krakov Bilimler Akademisi aslı üyesi olarak seçilir. S.M. Şapşal, Polonya Oryantalistler Derneği çalışmalarını üzerinde redaktörlük yapıyor ve 'Karaimsk Düşüncesi' adlı dergiyi yayınlıyor.

Bilgin, Vilnus'te Karaim Tarihi, Dili ve Edebiyatı Amatörleri Derneğini kurdu ve Karaim Etnografya müzesini düzenledi. Bu müzenin yönetimini Litvanya'da Sovyet Hükümeti kurulduktan sonra Sovyet devletine geçirdi.

II.Dünya Savaşı döneminde, faşizm işgalinin en çetin zamanlarında, S.M. Şapşal müzenin bütün kıymetli şeylerini ve bu arada V.İ. Lenin'in portresini ve Karaim ressamı

*Sovetskaya Turkologiya, No: 3, s. 119-121, Moskova, 1973.

olan Bari Egiza'nın çalışmalarını saklayabildi. Bu bilgi 'Kızıl Ordu Gerçeği' adlı cephe gazetesinin 1944 yılının Ekim ayındaki sayısında geçiyor.

Vilnus'u Hitler işgalcilerinden boşalttıktan sonra âlim, Karaim müzesinin çalışmalarını yönetmeye devam etti, ve müze fonlarını Litvanya SSC Bilimler Akademisinin Tarih ve Hukuk Enstitüsünün bilimsel memuru oldu. Bilgine, V.V. Bartold, V.V. Struve, İ.İ. Kraçkovskiy, V.A. Gordlevskiy, İ.İ. Tolstoy v.b. kıdemli profesörlerin teklifleriyle "honor is causa" onursal filoloji doktoru ilmi payesi verildi.

S.M. Şapşal 18 Kasım 1961'de Vilnus şehrinde vefat etti.

S.M. Şapşal'ın vasiyetiyle onun özel kütüphanesi ve el yazmaları, SSCB Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün Leningrad'daki bölümüne onun topladığı ikonaları ve çok nadir bulunan eski doğu madeni paraların emsalsiz bir koleksiyonu devlet kayıtlarına geçirildi.

S.M. Şapşal'ın bilimsel faaliyeti 60 yıldan fazla sürdü. Onun tarafından arkeoloji, numizmatik, edebiyat, folklor, Türk halklarının ve öncelikle Karaim dilleri üzerinde 100'den fazla eser yazıldı. Onların yarısı yayınlanmadı. S.M. Şapşal'ın çalışmaları Rus dili, Leh dili ve Türk dillerinde yayınlandı.

Kıdemli Profesör İ.İ. Kraçkovskiy'in S.M. Şapşal'ın bilimsel faaliyeti hakkındaki takdirnamesinde yazdığı gibi: "Onun İran'da ve bazen de Arap ülkelerinde bulunmasının yanı sıra Türkiye'de de yaptığı birçok gezisi ve oralarda devamlı olarak bulunması, kendisine Çağdaş Doğu hakkında odasına kapanıp çalışan bilginin payına çok nadiren düşen canlı bir bilgi verdi."

Arapça, Farsça ve Türkçe gibi Yakın ve Orta Doğu dillerinde yazılmış olan bütün materyalleri kullanarak Şapşal hızlı bir şekilde Türkoloji ve İran filolojisiyle ilgili çeşitli dallarda ve özellikle kendi uzmanlık alanında yani Karaim bölgesinde, kendisine çok yakın Karaim halkının tarihini, kültürünü ve dilini araştırma konusunda büyük otoriteye sahip oldu.

"Karaimler Kırım'daki Çat-Kal'da" adlı Şapşal'ın ilk eseri 1896'da Petersburg'da Rus dilinde yayınlandı ve böylece Karaimler tarihi ve kültürü konusundaki araştırmaların başlangıcı oluşturdu.

Akademik Godlevskiy'e göre (Şapşal'ın yapmış olduğu araştırma için filoloji bilimleri doktora derecesinin verilmesiyle ilgili fikrinde) Şapşal son yıllarda Karaimler'in tarihi, güncel hayatı ve folkloru v.s. hakkında monografi gibi büyük bir kitap hazırladı. Eski zamanlarda Karaimler ve Hazarlar arasında bir ilişki olduğunu tespit eden onun dilbilimsel ve etnografik düşünceleri çok ilginçtir. Maalesef Şapşal'ın bu kitabı yayınlanmadı. (Şapşal Vakfı, 451 sayfa).

Karaim ve Hazarlar problemine ait araştırmalarına şu makaleler de girer. Bunlar; 1) "Karaimler, Odessa, 1897"; 2) "Kırım Karay Türkleri, İstanbul, 1923".

Şapşal'ın başka tarihsel ve etnografik araştırmalarından da bahsetmemiz gerekir. Bunlar; 1) "Karaimler Kırım Kağanlarının Hizmetinde", "Karaimlerin Düşüncesi", 1929; 2) "Kırım Kağanlığı için Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesini Açıklamanın Önemi", "Roçnik Oryentalistiçni". Lvov, 1934; 3) "XVII-XVIII yüzyılda Kırım Hanları ve Kazaskerlerinin Yadigarları ve Belgeleri". Stambul, 1928; 4) "Tarhan Yadigarları Meselesi Hakkında" - Akad.V.A.Godlevskiy'in kitabında. Moskova, 1953.

Şapşal'ın bir çok araştırması el yazısındadır ve Şapşal fonunda saklanmaktadır. Bunların arasında: 1. "Rus Karaimler'inin Aslı" 4.s, 2. "Karaimlerin Etnik Oluşumu" 5.s, 3. "Kırım Karaimler'in Etnogenez Meselesi" 50.s, 4) "Karaimler'in Etnogenez Hakkında Sorunlar" (Vilnus, 1957), 75.s 5) "İran'daki Müslüman Evliyalardan Tasvirleri ve

Katolik İkonografinin Etkisi”, “Sigizmund III dönemindeki İran ve Polonya İlişkileri”, (Vilno,1934); 6) “Kırım Gotları”, 4.s; 7) “Kırım’ın En Eski Nüfusu”, 123.s; 8) “Polonya Karaimler ve Müslüman Doğu Arasındaki İlişkiler”, 10.s; 9) “Litvanya’nın Türk Devlet ve Halklarıyla Olan Tarihi İlişkileri” (1958), 11.s; 10) “Karaimler Litvanya’da” (Vilnus, 1949), 106.s; 11) “Etnik Yönden SSCB Karaimleri” (Vilnus,1950), 41.s. vs.

Tarih ve filoloji alanındaki çok önemli araştırmalar Şapşal tarafından gerçekleştirildi. Şapşal İran’dayken İran’ın Azerbaycan Türkü nüfusu, folkloru konusunda bir çok bilgi topladı ve ancak onu Leh diline çevirisiyle 1935 yılında yayınladı. Şapşal’ın bu çalışması ilk olarak İran’daki Azerbaycan Türklerinin dilinde yazılan metinleri sunuyor.

Şapşal “Karaim-Rus-Polonya Sözlüğünün baş yazarıdır. Onun el yazmaları “Sovyet Ansiklopedisi” yayınevine verilmiştir. Şapşal tarafından hazırlanmış olan “Eski Karaim Dili Sözlüğü”nün hacmi 142 el yazısı sayfadan oluşarak tamamen Karaim-Rus-Lehçe Sözlüğü haline girdi. Buna dahil olmak üzere Şapşal çeşitli kaynaklardan faydalanarak Karaim-Kırım lehçelerini Rusça çevirisiyle yazılmış olan ilk büyük fasikül sundu. Bu kelimeler sonra uygun bir şekilde işlenerek sözlük formatına geçirildi.

Şapşal’ın dilbilim dalında yapmış olduğu önemli çalışmalarının dışında, aynı zamanda onun basılmış tarihi-filolojik araştırmalarını da vurgulamamız gerekir, bunlar: 1) “Okuma Kitabı ve Türkçe-Leh Dili Sözlüğü”. Vilnus, 1932 (148.s); 2) “Adam Mitskeviç Karaimlerin Misafiri oluyor”. –“Karaimlerin Düşüncesi”. Vilno, 1934; 3) “Bazı Türkçe zarflarda geçen eski Türk-gır,-gur sonek hakkında çalışma”.–“Roçnik Orientalistiçni”. Lvov, 1938; 4) “İ.İerak – Karaim Şairi”. Gaz. – “Yeni Zaman”, 1896 (bu makale Türkolojide önemli yer almaktadır, çünkü “Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri” adlı çalışmanın VII. cildinin hazırlanmasında Erak Radlov’a çok yardım etmiştir.); 5) “Türk-Karaim Edebiyatına Kısa Bir Bakış” Evpatori, 1918 Şapşal’ın bir çok el yazısı makale ve notu yayımlanmadan kaldı. 1) “Hazarlar ve Hazarların dili” (Vilnus, 1957), 41.s; 2) “Hunlar dili”, 5.s; 3) “Acaba Hazarların Dili Türkçe miydi?”, 24.s; 4) “Karaimler ve Karaimlerin Dili”, 22.s. v.s.

S.M. Şapşal ünlü Karaim Sovyet bilim adamı, Türkolog ve büyük bir eğitimcidir. Şapşal bilimin gelişmesi yolunda önemli izler bırakmıştır.

Çeviren: Rahat ABDİYEVA